

PRVA MISIJSKA CRKVA U ANTIOHIJI

ĐURO HRANIĆ
Teologija u Đakovu
Petra Preradovića 17
31400 ĐAKOVO

Izlaganje na znanstvenom skupu
Primljeno 27. 1. 1996.
UDK 226.6.08

Sažetak

Kršćanstvo je u Antiohiju stiglo preko obraćenih "Židova grčkoga jezika" i brzo se širilo među poganima. Mnogi od tih pogana prethodno su bili u kontaktu sa sinagogom, tako da je već antiohijska židovska dijaspora svojom otvorenošću prema poganima pripravila plodno misijsko tlo u dvostrukom smislu: pripravila je stanoviti broj pogana za kršćanstvo, te prihvaćanje pogana u kršćanske redove. U Antiohiji nastaje prva kršćanska zajednica obraćenih pogana. Nakon dolaska Barnabe i Pavla prva kršćanska zajednica obraćenih pogana potpuno se osamostaljuje od sinagoge i kao "Crkva" urasta u helenistički poganski svijet, što se vidi i po tome da su u Antiohiji Isusovi učenici prvi put nazvani "kršćanima". Misijska Crkva u Antiohiji postaje misionarskom Crkvom i predgrađem kršćanskih misija. Pavao na sva svoja misijska putovanja polazi iz Antiohije.

Grad Antiohiju osnovao je sirijski voj- skovođa Seleuk I. Nikator oko 300. godine prije Krista, a ime joj je dao prema svome ocu Antiohu. Nastanio ga je grčko-make- donsrim i židovskim veteranima te doma- ćim sirsrim stanovništvom. U gradu je tako već od samog njegova utemeljenja postojala prilično snažna zajednica Židova. Sa svojih 500.000 stanovnika Antiohija je bila naj- veći i jedan od najznačajnijih gradova Isto- ka. 64. godine prije Krista grad su osvojili Rimljani i učinili ga glavnim gradom rim- ske provincije Sirije¹ te ga pretvorili u, poslije Rima i Aleksandrije, najznačajniju metropolu grčko-rimskog svijeta. Grad je ležao u plodnoj ravnici rijeke Oront, koja je svojim brojnim krakovima natapala zem- ljište. U gradu se živjelo bogato i raskošno, s mnoštvom zabava koje su vodile do raskalašenosti. Ta je raskalašenost bila zaogrnta u poganske kultove bogova plod- nosti te prirodnih nagona i sila. Antiohija je postala velikim trgovačkim središtem u koje je dolazila birana i skupocjena roba s Istoka i Zapada. U gradu se kovao i rimski novac. Susretale su se u njemu kulture, re-

ligije, filozofije i narodi. Na socijalnom pla- nu bilo je i tu, kao i u svim velikim grado- vima, mnogo sjena. Na jednoga slobodnog čovjeka npr. u Antiohiji su bila dva roba.

Kao i u mnoge druge trgovačke grado- ve, u Antiohiju postupno - uz već prije nas- tanjene - dolaze i u njoj se nastanjuju i mno- gi drugi Židovi. U posebnom dijelu grada stanovali su samo oni. Pored svojih sina- goga, imali su čak i svoje sudove i pogla- vare i uživali prilično veliku autonomiju.²

* Ovaj članak zbog pomanjkanja prostora donosi- mo u dva nastavka. *Uredništvo.*

¹ Iako je grad bio glavnim gradom pokrajine Sirije, u literaturi je ostao poznat i pod imenom "Antio- hija sirijska", za razliku od "Antiohije pizidij- ske", upravnog središta u unutrašnjosti Male Azi- je.

² Up. Peter HOFRICHTER, *Antiochia*, u "Die Bi- bel A-Z. Das große Salzburger Bibellexikon" (herausgegeben von Matthias Stubhann), sv. 1., Andreas Verlag, Salzburg 1985., 42-43; K. PIEPER, *Antiochien am Orontes im apostolisch- en Zeitalter*, u "Theologie und Glaube" 22 (1930) 710-728; *Antiochia*, u: "Knaurs Großer Bi-

Velikim svećenikom u Jeruzalemu 175. godine prije Krista postaje Jason, i to uz pomoć kralja Antioha IV., nazvanog Epifan. Helenistički orijentirani Jason podržava heleniziranje Jeruzalema. Od kralja (Antioha IV.) je isposlovao podjeljivanje antiohijskih građanskih prava stanovnicima Jeruzalema. Prihvaćanje antiohijskog građanskog prava te heleniziranje grada i načina života imalo je i svoje naličje: Jeruzalemti su se odricali svoje autonomije te gubili privilegije koje su prije dobili od Rimljana poveljom kralja Antioha III.³ (usp. *1 Mak* 4,11). Zbog snažnog prodora helenističkog utjecaja pisac 2. knjige o Makabejcima (4,7-5,10) oštro kritizira Jasona i nabroja zla i nevolje koje je svojim ponašanjem pribavio Židovima i Jeruzalemu.

No heleniziranje Jeruzalema je produbilo veze Antiohije i Jeruzalema, tim više što u Antiohiji već postoji brojna židovska kolonija. Židovi iz dijaspeore u stalnom su kontaktu sa zemljom maticom. Relativno često putuju radi trgovine te podržavaju rodbinske i prijateljske veze.

I u gotovo svim drugim gradovima Rimskoga Carstva bilo je Židova, koji su na isti način održavali veze sa svojom domovinom. Mijenjalo se po potrebi i mjesto boravka, tako da u Jeruzalemu susrećemo "Židove grčkog jezika" (usp. *Dj* 6,1).⁴ Naime, kad apostoli i zajednica u Jeruzalemu biraju sedmoricu muževa kojima će biti povjerena đakonska služba, biraju đakone zato što "Židovi grčkog jezika" mrmljaju "protiv domaćih Židova" "da se u svagdanjem služenju zanemaruju njihove udovice" (*Dj* 6,1). A jedan od izabranih za službu đakona je i "antiohijski pridošlica Nikola" (*Dj* 6,5).⁵ Sve to, među ostalim, upućuje i na čvrste veze Antiohije i Jeruzalema.

Kršćanstvo je u Antiohiju stiglo upravo preko ovih stalnih veza koje su postojale između Jeruzalema i Antiohije, tj. preko Židova koji su putovali između Jeruzalema i Antiohije. Osobito je među "Židovima grčkog jezika" koji su u Jeruzalemu postali kršćanima, bio određen broj onih koji su imali rodbinske i prijateljske veze sa stanovnicima (Židovima, a vjerojatno i poganima) Antiohije te je kršćanstvo u Antio-

hiju dospjelo ponajprije preko njih. To potvrđuje i činjenica da su se kasnije mnogi jeruzalemski kršćani (tj. pokršteni "Židovi grčkoga jezika")⁶, poslije Stjepanove smrti, pred progonima sklonili u Antiohiju (usp. *Dj* 11,19-20).

Dolazak izbjeglih kršćana značio je sigurno i snažniju misijsku aktivnost među stanovnicima Antiohije, kako među Židovima tako i među poganima. Kršćanski je navještaj imao više uspjeha kod pogana, te je u Antiohiji nastala prva kršćanska zajednica obraćenih pogana.

Osobito je značenje Antiohija dobila kao kršćanski grad. Već u prvom stoljeću grad je postao biskupsko mjesto s istim pravima kao i Rim. Imao je veoma značajnu ulogu u širenju kršćanstva, tako da je već u apostolsko vrijeme zauzeo središnje mjesto, koje je do tada u Pracrkvi imao Jeruzalem (a od Antiohije će to mjesto preuzeti Rim). U 4. stoljeću Antiohija bila nadbiskupsko sjedište. U 3. i 4. stoljeću tamo je održano 10 koncila. U 5. stoljeću Antiohija je patrijarhijsko sjedište. 552. godine snažan je potres razorio grad. Zbog nazadovanja i pustošenja, taj je grad danas malo mjesto i pripada sirskom dijelu Turske, a ime mu je Antakia.⁷

belführer", Drömer Knauer, München 1990., 46; *Antiochia*, u: "Lexikon zur Bibel" (herausgegeben von Fritz Rienecker), R. Brockhaus Verlag Wuppertal und Zürich Gondrom Verlag 1991¹⁹, 85-88.

³ Usp. Peter HOFRIKTER, *Antiochener*, u: "Die Bibel A-Z. Das große Salzburger Bibellexikon", (herausgegeben von Matthias Stubhann), sv. 1., Andreas Verlag, Salzburg 1985., 42.

⁴ Usp. Gerhard SCHNEIDER, *Die Apostelgeschichte. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*, I. dio, Verlag Herder, Freiburg-Basel-Wien 1980., 408.

⁵ Na ovom se mjestu u *Djelima* prvi put spominje grad Antiohija.

⁶ Usp. Gerhard SCHNEIDER, *Die Apostelgeschichte. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*, I. dio, nav. dj., 405-406.

⁷ Usp. Peter HOFRIKTER, *Antiochia*, u: "Die Bibel A-Z. Das große Salzburger Bibellexikon", nav. dj., 42-43; *Antiochia* u: "Knaurs Großer Bibelführer", nav. dj., 1990, 46; *Antiochia*, u: "Lexikon zur Bibel", nav. dj., 85-88.

I. MISIJSKA CRKVA U ANTIOHIJI

1. Rađanje antiohijske kršćanske zajednice: Crkva obraćenih pogana

Petrov primjer obraćenja rimskog stotnika Kornelija u Cezareji slijedili su i drugi kršćani i naviještali evanđelje i poganima. Ako su to činili kršćani (porijeklom Židovi) u Jeruzalemu, još su to više činili kršćani židovskog porijekla u Antiohiji (usp. *Dj* 11,20b-21), gdje su veze s poganima bile puno snažnije i dublje.

U gradu je, naime, kako je već spomenuto, živio velik broj Židova. Imali su ista prava kao i Grci. Poganima su dopuštali da dolaze na njihovo bogoslužje i u stanovitom su ih smislu učinili svojima.⁸

Mnogi bogobožni pogani živjeli su u povezanosti sa sinagogom i sa Židovima, vršili su zapovijedi i vjerovali u Boga Izraelova, premda nisu prihvaćali obrezanje. Takvi su ljudi bili osobito otvoreni i spremni prihvatiti kršćanski navještaj, i to bez prethodnih opterećenja i uvjeta, nego jednostavno vjerujući i ispovijedajući da spasenje dolazi po Isusu Kristu.

No ta otvorenost antiohijske židovske dijaspore za pogane znači da su antiohijski Židovi pripravili plodno misijsko tlo i kršćansku otvorenost prema poganima; pripravili su prihvaćanje pogana u kršćanske redove, ali i prva obraćenja pogana na kršćanstvo. Naime, prema ondašnjim povijesnim okolnostima, kršćansko naviještanje (misionarsko djelovanje) je započinjalo u sinagogama (usp. *Rim* 1,16). Sinagoge su se nalazile svugdje gdje su obitavali Židovi, i u Palestini i diljem Rimskoga Carstva, osobito po velikim gradovima. U Antiohiji su četiri sinagoge okupljale vjerne Židove i njihove pristaše.

U Rimskom Carstvu sinagoge su, i nakon židovskog ustanka, bile priznavane i pod zaštitom. Židovi nisu morali sudjelovati u javnim religioznim obredima građana. Imali su slobodu okupljanja. Udruženi u gradovima, mogli su imati svoj posjed i svoja groblja, održavati svojevrstu socijalnu skrb i uređivati život prema svojim propisima. Mjesna židovska zajednica bila je pod upravom tzv. Trojice. Jedan od njih,

predstojnik, predvodio je službu Božju, koja je imala dva dijela: molitvu i čitanje Sv. pisma. U molitve je osobito pripadao poznati "Čuj Izrael" (*Sma*), obrasci iz *Pnz* (6,4-9; 11,13-21), molitva *osamnaest prošnji*, svećenički blagoslov (*Br* 6,24-26), *Halel* (*Ps* 113-118) i još neke uzete iz hramskog bogoslužja. Te su molitve mogli moliti i svi kršćani. Poslije čitanja sveto-pisamskih odlomaka slijedilo je i tumačenje, za što su se neki Židovi posebno pripremali. Sve je to omogućavalo kršćanskim vjerovjesnicima izlaganje kršćanske poruke.⁹ Kršćani su zato koristili sve prednosti i mogućnosti koje im je pružala sinagoga te su svoj navještaj redovito započinjali u sinagogi. A kad bi nastala napetost, oni izvana - pogani i građanska vlast - gotovo su se redovito držali po strani, smatrajući da su u pitanju razmirice različitih unutaržidovskih struja. Desecima godina pogani nisu razlikovali kršćanstvo od židovstva. Nekad su zbog toga stradavali kršćani, a nekad i Židovi (*Dj* 18,2; 19,33-34).

Kad su se nakon Stjepanove smrti mnogi kršćani pred progonima sklonili u Antiohiju, oni počeli navješćivati i njima:

"Oni dakle što ih rasprši nevolja nastala u povodu Stjepana dopriješe do Fenicije, Cipra i Antiohije, nikome ne propovijedajući Riječi doli samo Židovima. (...) Kad stigoše u Antiohiju, propovijedahu i Grcima navješćujući evanđelje: Gospodina¹⁰, Isusa. Ruka Gospodnja bijaše s njima te velik broj ljudi povjerova i obrati se Gospodinu" (*Dj* 11,19-21).

Broj onih koji su prihvatili kršćanstvo u Antiohiji naglo je rastao tako da je u Antio-

⁸ Usp. Klaus BERGER, *Theologie-geschichte des Urchristentums. Theologie des Neuen Testaments*, Francke Verlag, Tübingen und Basel 1994., 351.

⁹ Usp. Klaus KLIESCH, *Djela apostolska*, KS, Zagreb 1993, 84-85.

¹⁰ U naviještanju poganima Isusu se ne pridaje naslov Krist-Mesija (koji je više odgovarao iščekivanju Židova), nego Gospodin: svojim uzvišenjem zdesna Bogu, Gospodin je postao vrhovnim vladarom Kraljevstva posljednjih vremena (usp. *Dj* 2,21.36; 7.59-60; 10,36; *1 Sol* 4,15-17; *2 Sol* 1,7-12; *Rim* 10,9-13). Iz takvoga je navještaja vidljivo rađanje antiohijske Crkve od obraćenih pogana.

hiji nastala jedna od prvih zajednica kršćana iz poganstva.¹¹

Kršćanstvo su inače najteže prihvaćali jeruzalemski i judejski - ortodokсни Židovi. To nam potvrđuje i podatak da u jeruzalemskoj Pracrkvi, u ambijentu gdje su Židovi iz dijaspore u odnosu na domaće Židove manji na i gdje su članovi zajednice gotovo isključivo judeokršćani, ipak "Židovi grčkog jezika" tako brojni i snažni da oni mrmljaju protiv "domaćih Židova" što se u svagdanjem služenju zanemaruju "njihove udovice" (usp. *Dj* 6,1). Podatak da su imali "svoje" udovice, tj. da je takvih udovica bilo više, upućuje na zaključak da su u jeruzalemskoj kršćanskoj zajednici (među judeokršćanima) Židovi porijeklom iz dijaspore bili relativno brojniji od "domaćih Židova". Čini se da su Židovi u dijaspori bili otvoreniji za kršćanski navještaj od Jeruzalemaca i Judejaca.¹² Najzahvalniji slušatelji kršćanskog navještaja bili su bogobojazni pogani. A takvih je pogana u Antiohiji bilo mnogo.

Sve nam to pomaže shvatiti stvaranje brojne kršćanske zajednice u Antiohiji i misijski zamah prve Crkve koji polazi upravo iz Antiohije.

2. Kršćani - Crkva: Rast antiohijske kršćanske zajednice

Jeruzalemskoj Crkvi, kao središnjici i izlazištu kršćanske vjere, pripada poseban ugled u odnosu na ostale zajednice (usp. *Dj* 8,14; 11,1; *Gal* 2,2). Kad su apostoli i jeruzalemska Crkva čuli za uspjeh antiohijskih kršćana, odlučili su u Antiohiju poslati Barnabu, "muža čestita, puna Duha Svetoga i vjere" (*Dj* 11,24).¹³ Porijeklom je bio iz židovske dijaspore na otoku Cipru, znao je grčki jezik te poznao mentalitet pogana. Odan i vjeran, bio je prikladan da kao službeni vizitator bude poslan među antiohijske kršćane. Stigavši u Antiohiju, Barnaba je bio zadivljen uspjehom što su ga već postigli antiohijski kršćani.

"Kad on stiže i vidje milost Božju, obradova se te potaknu¹⁴ sve da u odlučnosti srca ostanu uz Gospodina. (...) Znatno se mnoštvo prikloni Gospodinu" (*Dj* 11,23.24b).

I sâm je Barnaba, dakle, imao velikog uspjeha u misionarskom djelovanju u antio-

hijskoj zajednici.

No zajednica je tek stasala. Trebalo ju je izgrađivati, usmjeravati, pružati joj sustavnu pouku. Pred zajednicom je ostalo i veliko misijsko polje rada u samom gradu. Antiohija je trebala novih snaga i učenih propovjednika. Barnaba se tada sjetio Pavla i njegove velike govorničke sposobnosti te njegove učenosti. Smatrao je da bi Pavao bio prikladna osoba za ovako veliko i važno misionarsko poslanje.

Pavao je u to vrijeme bio u Tarzu. Poslije svoga obraćenja, zbog progona kršćana, ne osjeća se prikladnim propovijedati onima koje je progonio, osobito nakon iskustva u Damasku. U gradu u koji se zaputio uhititi kršćane i pred kojim je doživio obraćenje, pokušao je propovijedati Židovima, koji su ga kao odmetnika htjeli smaknuti. Jedva se spasio tako što su ga neki prijatelji noću u košari spustili niz gradske zidine i omogućili mu da pobjegne (usp. *Dj* 9,20-25). Kršćani su Pavla još uvijek pamtili kao progonitelja, a neki su ga se i bojali. Pavao zato želi živjeti skrovito; svoj život želi posvetiti molitvi, čitanju pergamena Sv. pisma i pravljenju šatora.

Barnaba odlazi osobno u Tarz da bi Pavla pozvao i izveo ga iz njegove skrovitosti. Pavao je ipak prihvatio Barnabin poziv i oputovao s njim u Antiohiju.

¹¹ Usp. Gerhard SCHNEIDER, *Die Apostelgeschichte. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*, II. dio, Verlag Herder, Freiburg-Basel-Wien 1982., 85-97.

¹² Usp. Gerhard SCHNEIDER, *Die Apostelgeschichte. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament*, I. dio, nav. dj., 405-430. Valja ipak imati i razumijevanja za otpor pravovjernih Židova prema kršćanskom navještaju i relativiziranju vrijednosti Zakona. Ako opsluživanje Zakona ne donosi opravdanje i oproštenje grijeha, onda su židovski mučenici uzalud umirali za Zakon. Napetosti koje su nastajale unutar kršćanskih zajednica nisu jednostavno plod međuljudskih napetosti između obraćenika iz židovstva i obraćenika iz poganstva, nego su one mnogo dublje i uzrokovane time što je u pitanje stavljena apsolutna vrijednost, nepromjenjivost i nepovredivost Zakona, Saveza te izabranja (shvaćenog kao povlastica).

¹³ Barnaba je inače bio levit, Židov porijeklom iz dijaspore na otoku Cipru. *Djela* opisuju njegovu plemenitost: posjedovao je jednu njivu, prodao ju je i novac stavio pred noge apostolima (usp. *Dj* 4,36-37).

¹⁴ Vjerojatno igra riječima u vezi s Barnabinim imenom: "sin ohrabrenja, poticaja, utjehe" (usp. *Dj* 4,36).

U Antiohiji su proveli godinu dana u propovijedanju i izgradnji zajednice. Svaki obraćenik postajao je misionarom, tako da su Pavao i Barnaba poučavali "poveće mnoštvo" (Dj 11,26).

Antiohijski kršćani (kao i kršćani drugih zajednica koje su nastajale) pripadaju različitim društvenim slojevima: bogatima i siromašnima, nekim malenim ljudima, ali i učenim građanima, slobodnjacima i robovima. Iako kršćanstvo nije vezano uz neki društveni sloj, može se reći da su brojniji oni koji pripadaju srednjoj i nižoj klasi.

Antiohijska zajednica ipak još nije bila prevelika i to je omogućavalo lako uspostavljanje prisnih međusobnih odnosa među braćom: odnose bratstva, solidarnosti, uzajamnog pomaganja i potpore. U služenju unutar zajednice okrenuti su potrebitima i svi aktivno sudjeluju.

Kad se jeruzalemska zajednica našla u potrebi, antiohijska zajednica je solidarna i (na poticaj proroka Agaba) organizira kolektu za pomoć braći u Jeruzalemu (Dj 11,27-30), a Pavao i Barnaba sami će ponijeti darove u Jeruzalem.

Liturgijska okupljanja nisu hladna i monotona, nego živa i topla. Uočljiva je prisutnost različitih karizmi.

Suodgovornost se vidi i u suradnji za širenje evanđelja, bilo za unutarnju izgradnju zajednice, da bude žarište i privlačna snaga novih vjernika, bilo za evangelizaciju drugih.

Antiohija je bila grad djela i velikih pothvata, širom otvorena svakome (za razliku od Jeruzalema, okruženog sjajem svetih povlastica i jedinstvenih uspomena, grada koji će uslijed prijelaza mnogobrojnih svećenika i farizeja postati grad isključivosti i religiozne aristokracije). Otvorenost, odvažnost i inicijativnost Antiohije i njezinih žitelja očitovala se i u životu kršćanske zajednice koja je rasla u gradu.

Pod utjecajem Pavla i Barnabe antiohijska se kršćanska zajednica postupno osamostaljivala. Polako je urastala u grčki poganski svijet, ali se istodobno i odvajala te napokon potpuno odvojila od židovstva.

Ova činjenica očituje se i po tome što su u Antiohiji Isusovi učenici prvi put nazvani *kršćanima* (usp. Dj 11,26). Izraz "christiano" ne potječe od Židova, jer su Židovi kršćane nazivali Nazarećanima. Sami kršćani nazivali su se međusobno braćom, učenicima, vjernicima, svetima, posvećenima, spašenima, sljedbenicima "Puti". Čini se da su izraz "christiano" sročili antiohijski pogani (možda rimski magistrati). Vjerojatno je to čak bio pogrđni naziv ili jednostavno nadimak dan u šali (Antiohijski su, naime, bili poznati kao ljudi šale i veseljaci). Jakovljeva poslanica (2,7) daje naslutiti da je riječ "kršćani" na početku bila smišljena i upotrebljavana kao nadimak. Isto bi se dalo zaključiti i iz *1 Pt* 4,16. Očito je da su naslov *Krist* (Pomazanik) smatrali osobnim imenom. No to je podatak koji dovoljno jasno govori da se kršćane u Antiohiji već tada smatralo samostalnom udrugom u odnosu na židovstvo. Istodobno valja naglasiti i sljedeće: poznato je da pučka oštroumnost redovito pogađa bit i da je u stanju jednom jedinom riječju izraziti temeljne karakteristike. Tako je i naziv "christiano" vrlo dobro izricao bit i narav zajednice - njezinu kristocentričnost, te su ovaj nadimak postupno prihvatili i sami kršćani.¹⁵

Antiohijski kršćani su značajni i po tome što je njihovo zajedništvo prvi put nazvano *Crkva* (*ekklesia*). "Punu su se godinu dana sastajali u toj Crkvi"; doslovno "u toj zajednici" (zajednica = *ekklesia* = Crkva) (Dj 11,26). Usp. Dj 13,1. Valja naglasiti da izraz *ekklesia* ovdje nije upotrijebljen da bi se ukazalo na suprotnost i različitost kršćanske zajednice s obzirom na sinagogu, nego se jednostavno želi izraziti kršćansko zajedništvo (koje uključuje kršćanima svojstveno zajedništvo stola¹⁶).

¹⁵ Izraz "kršćanin" u NZ nalazimo tri puta. Osim u Dj 11,26 susrećemo ga i u Dj 26,28 te u *1 Pt* 4,16.

¹⁶ Usp. Klaus BERGER, *Theologie-geschichte des Urchristentums. Theologie des Neuen Testaments*, nav. dj., 147. 351-352. (Kršćanska je zajednica [*ekklesia*] s obzirom na sinagogu, među ostalim, kao novinu uvela i zajedništvo stola.)